

Normkritisk pedagogik & normutmanande metoder

Här presenterar vi vad ett normutmanande arbetssätt innebär, varför vi rekommenderar det och hur du kan komma igång. Texten kan användas som en introduktion eller underlag till temat [Övningar och metoder för vuxna](#).

Normer

Normer är oskrivna regler om vad som förväntas, vad som anses normalt och vad som ger status och makt. Vissa normer underlättar för oss människor att fungera tillsammans, till exempel att det förväntas att vi hälsar på varandra eller kommer i tid till arbetet. Andra normer hänger ihop med begränsningar och orättvisor. Till exempel när din lön påverkas av din hudfärg eller ditt handlingsutrymme begränsas på grund av din klasstillhörighet. Normer hänger på så sätt ihop med privilegier. Vissa grupper i samhället har privilegiet att anses normala. Normgrupper som heterosexuella och vita får tillgång till mer makt och resurser och slipper ifrågasättande och diskriminering.

Att utmana normer

Lås Upp utgår från ett normutmanande förhållningssätt. Vi vill synliggöra, ifrågasätta och utmana problematiska normer som begränsar många gruppers handlingsutrymme och möjlighet till inflytande och resurser. Dessa normer står också i konflikt med de mänskliga rättigheterna och strävan efter allas lika värde och lika möjligheter i samhället. Det normutmanande arbetssättet, ofta benämnt som normkritisk pedagogik har normer och privilegierade grupper som utgångspunkt. Det innebär att uppmärksamma det vi ofta ser som självklart och sällan ifrågasätter.

- Varför tänker vita så sällan på sin hudfärg?
- Varför är en trappa det enda alternativet för att ta sig upp till basketplanen?

- Varför avgör familjers ekonomi vilka barn som kan delta i vissa skolaktiviteter?
- Varför finns det fler actionhjältar med manskroppar än kvinnokroppar?
- Och varför är actionhjältar med kvinnokroppar mer sminkade och avklädda än de med manskroppar.

Innebär då ett normutmanande förhållningssätt att heterosexuella, vita, kärnfamiljer, funktionsobehindrade eller andra som passar in på normen i dagens samhälle ska skämmas? Nej, självklart inte. Ett normutmanande förhållningssätt utmanar normer med syfte att skapa en skola och ett samhälle där alla människor är inkluderade, speglade, trygga och har samma tillgång till resurser, makt och möjligheter.

Tolerans

Det normutmanande arbetssättet eller den normkritiska pedagogiken jämförs ofta med toleranspedagogiken som både avsiktligt och omedvetet har tillämpats i många skolor för att jobba mot diskriminering och kränkande behandling. Det normutmanande och det toleranspedagogiska arbetssättet har alltså delvis samma mål; att motverka diskriminering och kränkningar. Förenklat kan man säga att de två arbetssätten skiljer sig åt vad gäller syn på orsak till problemet och strategier för att motverka det. Ur ett toleranspedagogiskt perspektiv är orsaken till diskriminering och kränkningar okunskap om "den andra". "Den andra" är alltså de som inte passar in på normen i dagens samhälle, till exempel muslimer, homosexuella och döva. Tanken är att om alla "vi" som ingår i normen får mer kunskap om, får diskutera och lära känna "de andra" kommer "vi" att känna empati och acceptera "dem". Diskriminering och kränkningar kommer då att upphöra. Det finns flera exempel på toleranspedagogiska strategier. I skolans värld kan det handla om att göra värderingsövningar där eleverna ska tycka till om normbrytare och till exempel diskutera om homosexuella ska få adoptera barn eller inte. Ett annat exempel är när skolor bjuder in normavvikande föreläsare, exempelvis en muslim eller en rullstolsanvändare för att framkalla acceptans och attitydförändring hos eleverna.

Ur ett normkritiskt eller normutmanande perspektiv anses orsaken till diskriminering och

kränkningar snarare vara normer och maktstrukturer. Förändringsstrategier börjar därför med att synliggöra de normer som privilegierar vissa och missgynnar andra. Perspektivet förskjuts från att acceptera och tolerera till att ifrågasätta och utmana föreställningar om "vi" och "dem".

Toleranspedagogik eller normkritik?

Även om normkritisk pedagogik och toleranspedagogik ofta beskrivs som motsatser finns det både exempel på och möjligheter till komplettering. Under ett normkritiskt lektionspass då heterosexuellas privilegier är i fokus kan diskussionen till exempel avbrytas för att en elev påstår att ALLA är heterosexuella i dennes hemstad eller skola. Då kan den normutmanade diskussionen behöva kompletteras med faktakunskap om att icke heterosexuella personer finns och har funnits i alla länder, religioner, tider och kulturer och att ungefär 10% av alla människor är något annat än heterosexuella. Detta kan dock följas upp med normkritiska frågor som "Varför antas det att alla människor är heterosexuella tills något annat framkommer?".

Trots att toleranspedagogik kan ge kunskap om normavvikare och deras livsvillkor och synliggöra den utsatthet de lever med vill vi belysa problem och risker med ett toleranspedagogiskt likabehandlingsarbete: Skapar ett "vi och dom"-klimat där ett "vi" har rätt att tycka till om "de andra".

- Det antas att alla som diskuterar i gruppen ingår i normen.
- Risk för kränkningar när åsikter om normavvikare får uttryckas fritt.
- Begränsande normer synliggörs inte.
- Bidrar till att förtryckande normer lever vidare.
- Syftar till att bearbeta attityder och synliggöra problem men inte till att förändra maktstrukturer och ojämlikheter.

Du gör skillnad

Normkritisk pedagogik innebär att som pedagog bli medveten om, synliggöra och försöka förändra normer som begränsar människors handlingsutrymme, bidrar till diskriminering och strider mot de mänskliga rättigheterna. Att jobba normutmanande i skolan kan innebära allt från att diskutera normer med elever och synliggöra normer i läromedel till att använda ett normkritiskt språk och att själv agera som en normutmanande förebild. När du diskuterar normer med elever behöver du som pedagog reflektera över hur du själv förhåller dig till olika normer. Vilka normer har format dig? Vad signalerar du genom ditt språk och ditt förhållningssätt? Vilka normer finns på skolan? Vad förmedlas i de läromedel du använder? En djupare insikt i dina egna föreställningar kring exempelvis genus, etnicitet och sexualitet är en förutsättning för ett normutmanande arbete med ungdomar. Du kan göra stor skillnad!

Tips på övningar där du får reflektera över dina värderingar och privilegier. [Normer på en skala](#) och [Friktion och fördelar](#)

Ett normutmanande språk och förhållningssätt

Ett vanligt exempel på hur normer speglas i vardagliga samtal är när en kille får frågan om han vill ta med sin tjej till festen eller en tjej får frågan om hon vill ta med sin kille. En sådan fråga tar för givet att personen är heterosexuell och kan skapa en situation där personen tvingas "komma ut". Frågan förutsätter också att personen har ett förhållande och skapar en förväntning på att ta med sig en kärlekspartner. Ett enkelt sätt att förändra språket i det här fallet kan vara att istället säga: Kom själv, ta med dig en kompis, kusin eller partner. Ett exempel från skolans värld på ett öppet förhållningssätt kan vara att använda orden vårdnadshavare eller närstående vuxen istället för mamma och pappa. På så sätt undviker du antagandet att alla lever i kärnfamiljer. Med små förändringar kommer du igång med att använda ett normutmanande förhållningssätt. Att byta ut några ord kan göra stor skillnad för att fler ska känna sig inkluderade.

Etiketter

"Du kan väl berätta hur ni säker ser på alkohol?"

"Du kan väl säga vad ni killar tycker om ordningsreglerna?"

"Du som är homosexuell, jag har alltid undrat, är det något man föds till eller något man blir?"

Vi sätter ofta etiketter och gör antaganden utan att ifrågasätta dem. Undvik att göra någon till representant för en grupp (smälänningar, amerikaner, unga, glasögonanvändare etc.), även om du inte tycker att grupptillhörigheten är laddad. Din och elevens definition av en grupp kan skilja sig åt. Det är inte säkert att eleven själv identifierar sig med grupptillhörigheten du tillskriver den. Låt därför eleverna representera sig själva och endast på eget initiativ beskriva sina grupptillhörigheter. Frågor likt de inledande skapar också en bild av att en enhetlig grupp av säker, killar och homosexuella skulle existera.

Det är inte nödvändigtvis problematiskt att ställa nyfikna frågor till dina elever om deras grupptillhörigheter. Men det är bra att fundera på vilka frågor du ställer, i vilka sammanhang och med vilket syfte.

Normutmanande tips

Ett öppet språk och förhållningssätt kan bidra till att alla elever känner sig sedda och

respekterade. Det kan också bidra till att elever upptäcker fler möjliga livsval utanför normen.

Under **Övningar för vuxna** finns flera övningar du som pedagog kan göra för att komma igång och lägga grunden för ett normutmanande arbete. Här får du bland annat chans att själv reflektera över vilka normer som format dig och utmana normer i ditt språk, din undervisning och dina läromedel.

Under **Metoder att använda med elever** finns diskussionsövningar att göra med elever. Här följer ytterligare några tips på hur du kan komma igång med att utmana normer i skolvardagen och vad som kan vara bra att tänka på.

Läromedel och material: Använd filmer, böcker, bilder och texter som utmanar olika normer. Material med till exempel samkönade kärleksförhållanden, normöverskridande könsroller, kroppar med olika funktionsvariationer, bred representation av olika hudfärger och olika könsidentiteter.

Skapa diskussionstillfällen: Skapa tillfällen i din undervisning eller dina aktiviteter för att diskutera normer.

Öppna frågor: Tillrättavisa inte eleverna i diskussioner om normer, försök istället att ställa kritiska och öppna frågor. Kränkningar ska självklart inte tillåtas.

Normutmana utan att kommentera: Hitta en bra balans mellan att diskutera normer med elever och att utmana normer i till exempel val av läromedel, aktiviteter, och bemötande utan att påpeka att du gör något normutmanande. Om elever uppfattar att det är för mycket normdiskussioner kan det upplevas det som tjatigt. Normkritiska perspektiv kan också bli normerande då elever kan tro att normbrytare värderas högre, att läraren till

exempel tycker det är bättre att killar målar naglarna än att tjejer gör det.

Var en förebild: Utmana medvetet normer själv när du får chansen, var ett exempel. Det kan handla om enkla saker; som manlig lärare kan du till exempel välja dans, ridning eller konståkning på friluftsdagen eller prata med dina elever om känslor såsom blyghet, svaghet och nervositet som ofta inte förknippas med manlighet. Du kan som lärare också lyfta fram exempel om personer i din närhet som utmanar normer, kanske någon som valt att inte leva i en kärnfamilj, någon som inte är heterosexuell eller någon som bryter mot genusnormer. Undvik däremot att göra det till en "rolig" grej, eftersom det då riskerar att istället befästa normen. Alla normutmanande försök är dock bättre än inga alls. Det kan ha stor betydelse för elever att se en trygg vuxen i sin närhet som utmanar normer. Det vidgar elevers uppfattning av möjliga sätt att leva och vara på samtidigt som det bekräftar elever utanför normen.

Normutmana med arbetslaget: Att testa tankar, diskutera övningar eller bolla idéer med kollegor är utvecklande - särskilt när ett nytt arbetssätt ska introduceras.

Uppmärksamma elevresponsen: Utvärdera kontinuerligt elevers respons på de normutmanande inslagen och diskussionerna. Hur tolkar eleverna de normkritiska perspektiven i olika sammanhang? Vilka nya frågeställningar ger deras diskussioner upphov till?

Bagatellisera inte normavvikares situation: Ha alltid i åtanke att människor som på olika sätt utmanar normer ofta diskrimineras, marginaliseras och i högre utsträckning lider av psykisk ohälsa. Se exempelvis sant eller falskt-övningarna som finns i Lås Upp: [Hur går det med jämställdheten? Har alla i Sverige samma möjligheter? Trygg och respekterad](#)

I temat [Övningar för vuxna](#) finns följande övningar: [vc_column_text][vc_empty_space height="32px"] [vc_column][vc_column

width="1/6"[/vc_column][vc_row][vc_row][vc_column width="1/4"[/vc_column][vc_column width="1/4"[/vc_column_text]**Upptäck & analysera**

- [Vad är en norm?](#)
- [Normer på en skala](#)
- [Osynliga fördelar](#)
- [Heterot frågas ut](#)
- [Friktion och fördelar](#)
- [Privilegiepromenad](#)
- [Så sa läraren](#)
- [Säg det med en lapp](#)

[/vc_column_text][/vc_column][vc_column width="1/4"[/vc_column_text]**Kartlägg & agera**

- [Nulägesanalys](#)
- [Normutmanade materialgranskning](#)
- [Omvänd brainstorm](#)
- [Likabehandlingsplanen](#)

[/vc_column_text][/vc_column][vc_column width="1/4"[/vc_column][vc_row][vc_row][vc_column width="1/1"[/vc_empty_space height="32px"[/vc_column][/vc_row]